САҤА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 10 (8119). ☆ 1997 сыл тохсунньу 28 күнэ. Оптуорунньук. ☆ Сыаната—1064 солкуобай.

● БААҺЫНАЙ ХАҺААЙЫСТЫБАТА

„ТУРА“ ХАҺААЙКАТА

—Нэһилиэккэ мас кэрдиитэ, пилорама үлэтэ, гараж, бааһынай тутуута, чомуонэ буоллун, ордук «Тура» бааһынай хаһаайыстыбата актыыбынайдык көмөлөһөр, буолан баран, бэйэтин техникатынан, дьонунан,—диэбитэ Мугудайга кэпсэтиигэ баһылык солбуйааччыта А. И. Терютин.

Онон айдаран, туох-ханнык үлэлээх-хамнастаах дьонун билээри «Тура» хаһаайыстыба салайааччыта В. М. Сиэцева дьиэтигэр тиийэбит. Ис-тас көстүүтэ туһсаҕай, аныгылыы тутуулаах хабыылаах дьиэҕэ киирбиппит хаһаайыттар, ийэлээх аҕа, хотоннорутар сылдьар буолан биэрдилэр. Билигин хайа да бааһынай хотоно—таптаһатын таһыгар. Манна да оннук эбит. Хотонно ынахтарга үүлатыы, ыатыы, бадбалаҕы таһаарыы, үлэтэ үмүрүйэн эрэрэ. Онон кэнэс, аммардыы тутуллубут хотон иһигэр маҕылыччы киирэбит. Кырдьыга, бэйэ хаһаайыстыбатын таһынан нэһилиэк туох да үлэтиттэн туора турбакка дьонун үмүрү тардан салайар-дьаһайар бас-бэс киһилэрэ сайһыра барбыт, ытык киһи буолуо дии саныыбытым. Оптум бэрт эдэркээн, өссө совхоз эрдэххэ бэһыта-орута көрсөр зоотехник-бирикээдьииринэн үлэлии сылдьыбыт специалист буолан биэрдэ.

—«Мугудай» сылгы завода хаһаайыстыба быһыытынан үлэтин тохтотуо өссө аҕыйах ый иннинэ «Тура» диэн оттуур сирбит аатынан регистрацияламмыппыт, бааһынай буолбуппут. Коллективнай хаһаайыстыбаҕа биһиги курдук специалистарга идэбитинэн үлэ суох буолан барбыта. Хайыахпытый, бэйэбит үлэ таһаарыммыппыт. Бииргэ төрөөбүт, аймахтыы дьон 7-тиэ буолан үлэлиибит,—диир бүгүн Варвара Михайловна.

—Нэһилиэккэ мин уонна ветеринар М. Д. Васильева буолан иккиэн ынаҕы искусственнай сиэмэлээһин үлэтин ылыммыппыт. Бастакы сылбыт курдук буолбатах, төрүллибит сип тубуста. Сиэмэ сосудунан, кэтуһан хаачыйдылар. Үлэлииргэ ананан пуун, дьиэ суох. Чугастааҕы ыаллар сөбүлээрин манна дьиэм таһыгар аҕалтарабын, ырааххарга бэйэбит тиийэбит эрээри, онтукка сиэмэ хаачыстыбата мөлтүүр эбит. Аны бөһүөлэккэ оҕус аабах, түс бэйэм чааһынайбар эмиэ атыыр оҕустааххын. Билигинитэ нааада курдук. Үлэбитин, искусственнай сиэмэлээһини саҕалаабыппыт сиигардыы иккис сыла. Тиһэһэҕэ практика да суох. Бастакы сылга 70-нуу, иккиспитигэр—былырыын 50-нуу, 60-нуу ынаҕы сиэмэлээбиппит. Күһүнгү ректальнай көрүүнэн уулаинарыыч 90-тан тахса бырыһыан курдук этэ. Үөсүгэр улахан ынахтары сиэмэлиэтэ сатыыллар.

Итиннэн сэһэргэһээччим нэһилиэккэ, төһө да эң рахаттардаах буоллар, эмиэ биир бөччүүнээх, кэскиллээх үлэҕэ ылсыбыт. Онон миэстэҕэ бу үлэ үгүрүтүн билиэтэхпит итии. Бааһынай хаһаайыстыбатын салайар сөбү нитиитин специалиһа саннатa, былаана тохтууга иити эрэ буолбатах.

—Ылыллар, туттарыллар бородуукусуйа иһин дотацията бастакы сылларга курдук кэлэ испэтэ атахтыыр. Биһиги хаһаайыстыба былырыынгы бородуукусуйабыт иһин бэриллиэхтээх дотация үбүн-харчытын 40 бырыһыанын эрэ ылбыппыт. 30 бырыһыана илик. Быйылгыттан көмөнү ийэ сүөһү баһыгар оҥоробут диэллэрэ сөп курдук. Эрдэ атыыламмыт бородуукусуйа иһин бэриллэр ардаҕына, сүөһүтэ та суохтар туһаммыттара кистэлэ суох. Билигин дьиэ тутар, көрөр сүөһүгэр ананыы буоллаҕа. Ол эрээри кэлиэхтээх үп-харчы кэмигэр бэриллиниэҕинэ эрэ өйөбүлү оҥоруо. Бу курдук ойдөө-ойдөөн хаһан эрэ калара дьону интарнэстээбит. Ол да иһин, кыбыттаран, тосту-туора үлэнэн дьарыктана сатааччы элбиир. Сүөһүлээх эрээри атын ойоҕос үлэлээрэ бабыйар бааһынайдар баар буолбуттара оттон. Биһиги да итн үп-харчы киллэриинэ нэһилиэккэ тахсар үлэлэргэ барабыт да, төлөбүрэ эмиэ кэлэн биэрбэт. Холобур, дуогабардаһан саас ахсын оскуола коллективыгар 540 кубометр мас кэрдэн, саһааннаан, дьиэлэригэр киллэрэн биэрэбит. Бу ааспыт сайыны нэһилиэк бааныыгын уларытан туттубут Үрдэ, аннэ эмэҕирэн суулларыы ыксаппытын оҥордубут. Эмиэ да пилорама үлэлэтэн көрдүбүт. Дьонум үлэһит буолан, аҕардас сүөһү үлэтинэн мунурдамматтар. Атыытытар чааһынайдарга оттоон биэрэргэ да кэпсэтээччибит. Бэйэбит трактор атыылаһыпыппыт. Лаайга техника суоҕа. Атын да быһааннардаахпыт. Бэйэҕэ уһанар мастарыскыай тэринээри гынабыт. Быйыл ону олоххо киллэрдэрбит диэн баҕалаахпыт. Эрдэ сананмыппыт эрээри, кыаллыбатаҕа. Сүөһү таһынан итинник тэринэн үбү-харчыны эргитэр хайдах да нааада эбит.

Кырдьык, үлэлээх, идэлээх буолуу проблемата тыа сиригэр баар. Мэлдьэспэккин. Онуоха бу хаһаайыстыбаҕа киһи кэрэхсиирэ—ону ким эрэ кэлэн суох оҥоруохтааҕын, быһаарыахтааҕын курдук кэтэһэн олорбокко, үгүс эрбэккэ, итинник үүтү-ааны бэйэлэрэн көрдөөн, булан үлэлии сатааһыннара. Манна да ол салайааччыттан эбит диэххэ. Дьонун өссө икки ыччаты үөрэттэрэ ыыппыттар. Биир кэскиллээх дьыала. Быһата, ол-бу кыаллыбатыгар сиринэн олорботоро, туһалаах үлэнэн дьарыктаах буола туралларa астыннарда.

Бааһынай хотоно. Манна кэллэххэ, 35 ынах сүөһү кыстаан турар. Итинтэн ынаҕа 16 эбит. Быйыл 6 тиҥэһэ бу группаҕа тахсан биэриэхтээх. Оччотугар 22 маанньыктаныахтара. Сорохторо боруода сүөһүлэр. Үс атыырдаах 13 биэлээхтэр. Эбии 6 тиҥэһэҕэ киирэр тыйдары атыылаһыттар. Сибиинньэ иитиитинэн дьарыктанан иһэн тохтообуттар. Аһылыга, бурдуга кыайтарбатах. Онон кэннэру бэйэ сиригэр эрэ аныаччитталлар. Саһылы иитэргэ саҥаһан баран эмиэ аһылыгын ыарырҕаппыттар.

Сүөһүттэн ылыллар бородуукусуйа буоллар, дьиэр, оннук куһаҕана суох. Үүт эбиллэр. Холобур, инниигээҕи сыл 15 тоннаны туттарбыттар, былырыын 18 тоннаны. Оттон быйыл ыанньык өссө эбиллэрин итн үөһэ аҕыннаыбыт. Экка контрактация дуогабара, дьэ, туолбатах. Үбэ-харчыта төлөммөтө иннэ тэриэстэбэтэх. Онон бэйэлэрэ батара, атыылыы сатыыллар эбит.

Көстөрүн курдук, бородуукусуйаны ылыах, ол туһугар кыайа-хото үлэлиэх да дьону, бааһынайдары кыаһылыыр, тутар тас дьайыы күүһэ оһуллуо ыраах курдук. Кураанах уураах, үбүгэн мактиэлэммэт контрактация дуогабара аны хиши да көҕүлээбэт.

С. СМИРНИКОВА.

ПРОМЫШЛЕННОСТААХ ТҮӨЛБЭҔЭ

Саха сирин бюджетын 90-тан тахса бырыһыанын оҥорор «АЛРОСА» компания ииникки күөгэ иһэ «Айхаллааҕы» хайаны байытар комбината үлэ татиини ыһыктыбата. Ааспыт сыл тиһэх ыйыгар сүүһүнэн тыһыынча тонна руда хостоон конвейердарга тириэрдилиннэ. Бу комбинат «Юбилейнай» промышленнай комплексын Марха өрүс хочотугаар тоҥ буорга баар «тымырдары» хасыһар. Манна дьоҥ скважиналары үүттээйин салҕанан барар, бурстаноктар үлэлииллэр...

Быйыл бу диэки тымныы кыһыы буолла. Оччо аахсыбакка, «Юбилейнайга» иинилээхтик үлэлииллэр. Сэттэ экскаватор, сэттэ бульдозер, биир грейдер түүннэри-күнүстэри карьертан ыраахпаттар. Рабочайдар саналара бөҕөх. Онон сылыктаатахха, үлэ көрдөрүүтэ быйыл да куһаҕана суох буолар чинчилээх.

С. АЛЕКСЕЕВ.
(«Саха сирэ» хаһыаттан).

Сэрэх, эппиэтинэс быһаарыа

Мырыла. Кыһын обургу хаһан баҕарар сэрэхтээх буолууну модьуйар. Биһиэхэ өссө сэтинньи бастакы күннэригэр, тымныы үгэннээн турдаҕына, кыһэ электро-уоппут баран хаалбыта. Оттон уот барда да, Мындаҕаайы икки ардыгар туох да сибээспит суох буола түһэр. Онон хайдах да гынан билсэр, биллэрэр мөлийбитэ. Бүтэйдии электро-уоппут халарин каттаһэбит эрэ. Арай оптубут суоҕун курдук суох, хобукка диэри мэлигир буолла.

Миэстэҕэ, киһи дьиксинэрэ—аварийнай дизельбит эмиэ суоҕа. Ыксаан объектары кэрийэн, сэрэтэн баран, тугун-ханныгын билсэ бэйэбит Мындаҕаайылыырта күһэлиннибит. Онон сэрэххэ детсад оҕолорун тарҕапыттара, объектар уулары сүөкүүргэ дьаһал биэрбиппит. Итинник мунгур уһукка тиийиллибитэ.

Сарсыардатыгар Мындаҕаайыга уоту, линияны көрөр-истэр үлэһиттэр дьиэлэригэр тиийбиппит, дьоммут тугу да билбэккэ утуйа сыталлара. Электро-уот манна да барбыт этэ, ким да ханна да биллэрбэтэх. Эмиэ тугун-ханныгын билбэт этилэр. Дьэ, бэйэтэ да 1-2 киһи эппиэтгиир тутаах дьиэлатыгар, бу тустаах дьон дьалаҕайдарыттан, эппиэтинэһэ суохтарыттан диирбитигэр тиийэбит, бүтүн икки нэһилиэк үүтэ-аана бүөлэнэр, тоҥор алдьархайыгар киирэ сырыттыбыт.

Миэстэтигэр Мырылаҕа быйыл кыһын саҥа үлэҕэ киирбит детсадпыт дьиэтин уутун сүөкээн эрэ өрүһүйдүбүт. Мындаҕаайыга сылдьар кэммитигэр эрэ электрическэй уот саҥа кэлбитэ, холбоммута.

Оттон мин, уот барда да кэлиитэ-атаҕа, сибээһэ суох буола да түстэрбин, нэһилиэк олоҕун-дьаһаҕын, коммунальнай сулууспатын сүтэр начальник дэнэбин, эмиэ улахан эппиэтинэһи сүгэбин. Онон мээнньикка дьүөрэлия нэһилиэнньэ, дьон нус-хас олоҕун, кыстыгын быһаарар бары сулууспалар кимиттэч тутулуга суох эппиэтинэһи, сэрэхтээх буолууну күүһүрдүөҕүн. Сахалар халандаарбытынан буоллаҕына, дьылбыт оройун саҥа мүлчү түһэн эрэбит. Итиннэ уоскуйарга, муоһаны холкутатарга эрдэ.

В. ИЛЛАРИОНОВ, Мырыла.

Улуус иһинээ ыытыллар «Сулустаах эстафета» БАЛАҺЫАННЬАТА

Сыала-соруга: физкультурнай үлэлэри салтыы сайыннарыы, нэһилиэнньэ ортотугар спорт маассабай көрүҥнэринэн дьарыктаныыны көҕүлээһин, нэһилиэнньэ спортивнай саалаларга дьарыктанарыгар сөптөөх усулуобуйаны тэрийии уонна материальнай базатын кэҥэтии.

Буолар бириэмэтэ, сирэ (3 этабынан ыытыллар): 1 этап—нэһилиэк иһинээ ыытыллар маассабай күрэхтэһиилэр (дьаһалталар баһылыктара бэйэлэрэ сирэй көрсөн быһаарсаллар), 2 этап—нэһилиэктэр икки ардыларыгар (тохсунньу, олунньу), 3 этап—улуус финала. Чурапчы сэл. (кулун тутар).

Тэрийэн ыытааччылар: нэһилиэктэр дьаһалталара, спорт көрүҥнэринэн федерациялар, ыччат уонна спорт управлениета.

Кыттааччылар: күрэхтэһиигэ нэһилиэккэ үлэлиир, олорор дьон кытталлар, атын сиргэ үөрэнэ сылдьааччылар уонна ЧПУ үөрэнээччилэрэ күрэхтэһиигэ кыттыбаттар.

«Сулустаах» эстафета» көрүҥнэрэ:

1. Дуобат—3 эр киһи, 2 дьахтар, 1 кыыс, 1 уол (оскуола оҕолоро).
2. Саахымат—3 эр киһи, 2 дьахтар, 1 кыыс, 1 уол (оскуола оҕолоро).
3. Остуол тенниһэ—2 эр киһи, 2 дьахтар, 1 кыыс, 1 уол (оскуола оҕолоро).
4. Волейбол—эр дьон, дьахталлар.
5. Мас тардыһыыта—56 кг, 62 кг, 68 кг, 74 кг, 82 кг, 90 кг, 90-тан үөһэ (2 кг допустаах).
6. Хапсаҕай—55 кг, 60 кг, 70 кг, 80 кг, 80-тан үөһэ.
7. Сахалыы атах оонньуулара—2 эр киһи, 1 оскуола оҕото.
8. «Өбүгэ оонньуута», «Тутум эргиир», «Кулун тардыы», «Үс төгүл тобус», «Кырбыаастыыр», «Ыраханы көтөҕүү».

Бөлөхтөр:

Бастакы бөлөххө Чурапчы, интернат-оскуола, Алаҕар, иккискэ—Болугур, Хоптоҕо (Мэлдьэхси), Одьулуун, үһүскэ—Сылан, Хатылы, Мугудай, төрдүскэ—Бахсы, Кытаанах, Кылаанаах, бэһискэ—Соловьев, Болтоҥо (Кындал), Төлөй, алтыска—Чакыр, Хадаар (Уорҕа), Хайахсыт.

Бөлөхтөртөн биирдии хамаанда финалга тахсар.

Наҕараадалааһын: уопсай хамаанданан зачекка I, II, III миэстэлэргэ—кубок, дипломнар, сыаналаах бэлэхтэр. Улахан, ыра бөлөххө 1 миэстэҕэ—аудиоаппаратура.

«Сулустаах эстафетаҕа» нэһилиэктэр биэчэрдэрэ, концертара, дискотекалары ыыталлара булгуччулаах. Бу дьаһаллартан киирбит үп-харчы нэһилиэктэргэ бэйэлэригэр киирэр.

Тэрийэр комиссия.

Мэхээлэ ДЬЭКИИМЭП

АЙЫЫ ТЫЫНА БИИТЭР КУТ-СҮР ЧӨЛ БУОЛУУТУН ТУҺУНАН

«Үтүө санаа — дууһа лайыахсыта» диэн дууһаны өрүһүйэр дириҥ ис номохтоох этиилэр иһиллиитэлээн, ыстатыйалар бэчээттэнэн, сүрэхпин көтөҕөн, саҥарыа да суоҕу саҥардан араллар. Мин бүгүн айыы тыына араҥатыныына кут-сүр күөдьүйэ турдун диэн көҥүл санаабын этэбин.

А. П. Чехов киһи кутун-сүрүн көрбөччү, киһи дууһатын экологиятын, чөл буолуутун алдьата-кээһэтэ олорор абааһыны омук бэрдэ билэр уонна олус утары охсуһар диэн суруйбута. Оттон тыыннаах буолуу тыынын төрүөҕүттэн иҥэриммит, кутун-сүрүн дууһатыгар тутан кэлбит омугунан сахалар буолалларын диэн харысхал тылынан Фритьоф Нансен, Лев Гумилев курдук улуу дьон айаан ахтыбыттара киэҥ ученай эйгэтэ билэр. Хотугу кыра биистэри бааллларыгар өрүһүйэн сиэрдэрин-туомнарын, сырдык тыыннаах культураларын тилиннэрэр иһин сайыннарыахха диэн философскай наука доктора Борис Попов ыйбыт охсубута.

Айыы тыына — талааннар. Сахалар куттара-сүрдэрэ көтөҕүллэн сырдык тыын буолан тарҕанан эрэр. Айар интеллигенция үгүс араҥатын хапта. Сууйууну көрбөтөх соттордоох, мыыланы билбэтэх былааттаах дьон улахан культураттан айсайа түһээт, баара-суоҕа 70-80 сыл иһигэр эмискэ ылсар айылгылаах буолаллар эбит. 1959 сыллааҕы биэрэпис көрдөрөрүнэн, сахалар, чукчалар үөрэхтээх дьонноругун ахсаанынан бастакы миэстэҕэ тахсыбыттара. Билигин айар үлэ дьаллыкар ыллартарбыт дьоммут — уолаттар, кыргыттар тэҥнээх наука, литература, искусство, спорт эйгэтигэр аан дойду таһымыгар тахсыталлар. Духовность академията тэриллиннэ.

Айыы дьиэтин тутуу. Бачча(а)ҥҥа диэри анал Айыы дьиэтэ, тэлгэһэлээх тиэргэнэ суох кэлбиппит. Аал Луук мас, сэргэ-туом сэргэтэ суохтарын көрүөтэ этилэр. Ойуун, отоһут да анал тутуулара суоҕа. Билигин саха норуота уһуктан, тиллэн, билиитэ-көрүүтэ силигэнэн-мутуктанна. Байаҕа кутун-сүрүн чөл оҥорууга ылсыһан эрэр. Биһиги улууспутугар айыыҕа биир талыы миэстэтигэр 7 м үрдүктээх, 7 сэтэ сэргэлээх, үс үүт күрүөлээх, алгыыр, эрчилиир хас да миэстэлээх Айыы дьиэтэ тутуллуна, 40 мөл. солкуобайга. Маны да кириитиктэр көҕүлүүдэх, «босхо тутуохтара этэ» дэйэллэр. Бу рынок үйэтигэр бэйэлэрэ калаҥ буор-босхо үлэлээн биэрэллэрин билбатим. Үс сүүсчэкэ киһилээх улахан тэрээһиннээх элии тутуу эрчилиэһиник диэн сип-эдуу ыһаахчылар бэлэллэрэ бэркиһэтэр. Итинник тылы-өһү истибэккэ, бокуойа суох Айыы дьиэлэрин, Айыы балаҕаннарын, авторскай оскуолаларын, лиэйэлэрин айа таланн иһиэхин. Аҕата эпиитинин, настаах дойдуга баппатах Башариннары барҕарар туһугар барчалаа иһиэхин.

Реликтовай дьон. Мин сэнаабар, Российскай Федерация бары регионнарыгар сахалар курдук айыыга айылҕалаах, ситэри сигилиллээх, «цивилизация» буортулаабатах, чыыстайынан үөскүөбүттээн сылдьар реликтовай удьуор биистэрин уһааннэтэннэйин кэлбит омуктар суохтар курдук. Биллииллээх тюрколог Лев Гумилев сахалары таас үйэттэн майгыта-сигилитэ, сиэрэ-туома кэһиллибэккэ тыынаах ордон кэлбит тобох реликтовай омугунан ааҕар. Очуотугар ин-нигтэх Өлүөнэ остоолбалорун, Дириҥ Үрэх кэмүүдэрин саҕанааҕы дьон буолабыт. Сахалары билииилээх ученайдар эттэрэ-хааннара аһаҕас, билиини-көрүүнү түргэнник ылыныымтыа, гуманардаах баттахтаах дьонунан ааҕаллар. Ф. Нансен революция иннинэ кэлэ сылдьан сахалары хотугу кыра биистэри кытта киһи аймах чэг мууһу ириэрэр иһин охсуһууга аһаан хааллар бит омугтарынан аттаабыта. Ити улууллар кэс тылларын дьон өйүгэр-санаатыгар тилиннэрэр туһугар үлэлиир кэм кэллэ.

«Аан дойдуга тахсыы — республика кэскилэ» диэн В. С. Яковлев — Далан ыстатыйата «Саха сиригэр» саамай сөптөөх кэмигэр күөрэс гына тыспута (1996 сыл от ыйа). Саха үөрэхтээхтэрэ Өксөкүлээх Өлөксөйтөн, Күлүмнүүртэн, Ойуунускайтан ыла ырэ санаа оҥостубут сүрүн идеялара сырдатыллына. Полярнай программа суохтата ыйыллынна. Духовнай сыаннас программатын торума, о.д.а. саҥа кэм сүрүн хайысхаларын киэҥник туруорууларга хотунан-соҕуруунан дьон өйүн-санаатын сөргүттэ. Мааннык сырдык суолга туора турар быраапнпыт суох. Хотугу форум программата коммунистическай манифеһы солбуйуоҕа. Сахалар, хотугу кыра омуктар сиэрдэрин-туомнарын үөрэтиин, өрүһүйүү, туох хааннык иннинэ, бэйэбит сорукпут. Ол эрэ кэнниттэн Арктика ассоциацията, ХНТ, Российскай Федерация ирбот тоҥун регионнара турунуохтара. Оччоҕо эрэ реликтовай норуот культурата өрүһүллүөҕэ.

Хотугу норуот майгытын-сигилитин, истиҥ, эйэҕэс дууһатын омук дьоно 4-5 үйэ анараа өттүгэр бэлиэтии көрбүттэрэ, хаһан да, ханан да хатыламмат сыаннас баһыытынан билиммиттэрэ, киналар киэнсүттэн эстиилэрэ киһи аймах алдьархайынан буолуоҕа диэн сэрэниттэрэ. Ол туһугар XIX-XX үйэҕэ бүрүүкээбит коммунистическай манифеска тэҥнээх «Циркумполярнай культура программата» ылыллынна. Кини XXI үйэ знамятынан буолуоҕа. Онтон атын Айыы суола суох. Саха суруйааччылара, интеллигенцията, бүөм бэлүһүөк Борис Попов кут-сүр чөл буолуутун туһунан охсубут набаатын мүлчү туппакка хабан ылар эбээһинэстээхпит. Саха норуота төрдө-ууһа тоһо дириҥий да, оччо дириҥ логикалаах өйдөөх.

Ирбэт тоҥ-муус дойду улуу уорааҕайыттан куттанан, курана үөрэммит биистэр соҕуруу дойдуларыгар түспүттэрэ. Гайдар Магадаҥҥа оҥорбут сүбэтигэр биһиги диэри кураана тураллар. Арай хотугу кырдьаҕас хара-хара норуота ыт, таба да, кол... хотугу кыраҕай хара-хара норуота ыт, таба да, колдоох хаалан төрүт кутун-сүрүн чөлүгэр тутан, хаһыстаан олорор. Ол иһин эталлэр полярнай культураны өрүһүйүөхха диэн. Онноҕ суолу Хотугу форум тосхойдо. Ол түскүл улаатарын, бөҕөргүүрүн саҕана, XXI үйэ ортотун диэки Арктика ассоциацията хабан ылыаҕа. Планетарнай масштабтаныаҕа. Ити үгүһүнэн «Аал Луук мас» телевизионнай биэриигэ ааҕыыт саас хаардаахха мин эмиэ эпсэн турабын. Бу суругум ону кытта ситимнэстэр диэн баҕалаахпын.

Түмүк оннугар, А. Н. Алексеев «Саха сирэ» хаһыакка бэлиэтээбитин курдук, марксизм сорох чээчиларын, өйдөбүлүн токурутуулар улахан буортуну оҥорбуттара.

«Бассабыыктааһын» диэн ханнык да научнай сорутэ суох барчалааһын идеята таҥара дьиэлэрин суулларталаан, киһи унуоҕун уматалаан, дьон өйүн-санаатын үрэйбитэ. Иккиһинэн, Маркс социалистическай революция бастаан сайдыылаах дойдуларга биир кэмҥэ оҥоһуллуохтаах диэн идеятын Ленин уларыппыта. Историяны тиэтэтии, ыгылыты буортуну оҥорбута. Үсүһүнэн, буржуазнай-демократическай революция тутуохтаах тутула олохтоммутун кэнниттэн эрэ социалистическай революция ыытыллыахтааҕын туһунан марксизм үөрэҕэ Ленин этиитинэн «туусарыллан» уларыта тутууга тиэртэ. Гиһэҕэр, «диалектическое отрицание» өйдөбүлэ аһара судургутутуллан «Коммунистическай манифеска» тылбаастаммыта. Кэнники 1938 сыллаахха «Партия кылгас курсугар» диалектика сүрүн сокуона буола түспүтэ. Материя уонна сознание диэн биир ситим өйдөбүл араарыллан утарыта туруоруллубуттара. Онтон үөскээбитэ кылаассабай охсуһуу теорията. Духовнай сыаннас материяттан араарыллан иккис миэстэҕэ тэбиллибитэ. Религиознай бөлүһүөк Николай Бердяев, Федор Достоевскай этэлләринэн, РРД (русский революционный дух) диэн харса-хабыра суох натура ТБК-ны (тыыннаах буолуу культата) ыйыстан, аһыммал санаа. Николай Габышев эпиитинин, 70 сыл хаайыыга тутуллубута. Ол түмүгэр бу буоллубут. Ити барыта Маркс, Ленин үөрэҕин хаттаан ааҕарга, дьиҥнээхтик үөрэтэргэ күһэйдэ. Марксизм төрдүттэн тулланыыларын ааһан, бүтүннүү да үрэллэригэр тиийдэ. Саҥалыы ааҕыахха, саҥалыы өйдүөххэ наадата тирээтэ.

ИТЭҔЭС-БЫҺАҔАС ӨССӨ ДА ҮГҮС

Чурапчы улууһун дьаһалтата даҕаны, ветераннар сэбиэттэрэ даҕаны сэриигэ кыттыбыт, фроҥҥа өлбүт, эргиллэн кэлбит, үлэ фронун кыттыылаахтарын тустарынан матырыйаалларын кыайан ылыталар. Бэйэкиһиэх иһин, атын улуустарга ити боппуруоһунан дьарыктанар хамыыстаах дьон үлэлээбиттэрэ 3-4 сыл буолла. Ол үрдүнэн итэҕэс-быһаҕас өссө да кэстэ турар.

Республикатааҕы «Өйдөбүнньүк» кинигэ алта томунан тахсыахтаах. Сэриигэ ыҥырыллыбыт эбэтэр өлбүт, эргиллэн кэлбит да буойуннар ааттара «Өйдөбүнньүк» кинигэҕэ киирбэтэх буоллахтарына, чуҥкайданан суруллуохтаахтар. Эһиги улууску(т) ити кинигэ бастакы үс таһаарыыларын ылбыта. Дойдуларыгар эргиллэн баран өлбүт уонна билигин баар ветераннар киирбит төрдүс уонна бэһис таһаарыыларын ыла илик. Итилэргэ киирэх көтүтүллэн хаалбыттарын билэр кыахпыт суох. Онон тиийэ илик кинигэлэри ыла охсон, көтүтүллүбүт дьоммутун чуолкайдаан олунньу ыйынан республикатааҕы редколлегияҕа түһэрэргэ тиэрдиэҥ, оччоҕуна эрэ киһилэр ааттара киирэстээр-үйэтитиллэр кыахтаахтар.

Маҥнайы улуус дьаһалтата, ветераннар сэбиэттэрэ эрэ буолбакка, нэһилиэнньэ бүттүүнэ кыттара наада. Бу тахсыахтаах алтыс кинигэ иккис агарыгар «1941-1945 сс. Аҕа дойдуну көмүскүүр сэрии сылларыгар килбиэннээх үлэтин иһин» мэдаалынан наҕараадаламмыттар эмиэ киирэхтэхтэр. Онно киһилэр ааттара суоллара: хаана олорбуттара (нэһилиэгэ, колхоза) эрэ суруллуохтаах. Аны сэттис кинигэ тахсара биллибэт, хойутаатахтарына бэйэҕит итэҕэскит буолуутыгар тиийэр, ону өйдүүргүт наада.

Докумуоннары хасыһа сылдьан түбэһэ түһэн маҥнык дьоннору алтыс кинигэҕэ киллэртэрдим:

Ануфриев Иван Иннокентьевич (Хадаар, эргиллибэтэх), Давыдов Дмитрий Наумович (Хадаар, сэриигэ өлбүт), Захаров Дмитрий Васильевич (Кытаанах, сэриигэ өлбүт), Иванов Семен Семенович (Алаҕар, сэриигэ өлбүт), Лебедев Самсон Дмитриевич (Болтоҕо, эргиллибэтэх), Максимов Захар Иванович (Болтоҕо, эргиллибэтэх), Монастырев Гаврил Дмитриевич (Ачаҕар, дойдутугар кэлэн иһэн аара өлбүт), Пестерев Петр Яковлевич (Болугур эбэтэр Хатылы, эргиллибэтэх бадахтаах), Петров Прокопий Григорьевич (Одьулуун, эргиллибэтэх), Сивцев Иван Герасимович (Сылаҥ, эргиллибэтэх), Собакин Афанасий Иннокентьевич (Мэлдьэхси, сэриигэ өлбүт), Ходулов Егор Романович (Мэлдьэхси, сэриигэ өлбүт), Эликов Дмитрий Филиппович (Болтоҕо, сэриигэ өлбүт), Лыткин Егор Никитич (Алаҕар, үлэ фронуттан эргиллэн баран өлбүт), Петров Николай Степанович (Болугур, эргиллэн баран өлбүт), Сивых Серафим Сергеевич (Хадаар, тыыннаах), Филиппов Дмитрий Егорович (Мэлдьэхси, эргиллэн баран өлбүт).

Маннык дьоннор ааттара улуус кинигэтигэр баар эрээрилэр, республикатааҕы «Өйдөбүнньүк» кинигэҕэ киирбэтэхтэр (олору хайыыбыт?):

Афанасьев Николай Степанович (Хайахсыт), Васильев Иван Дмитриевич (Хоптоҕо), Григорьев Серафим Гаврильевич (Бахсы), Иванов Семен Семенович (Алаҕар), Лыткин Тихон Кириллович (Бахсы), Макаров Георгий Николаевич (Сылаҥ), Сивцев Алексей Афанасьевич (Сылаҥ), Федоров Дмитрий Гаврильевич (Болтоҕо), Романов Гаврил Иванович (Мэлдьэхси), Платонов Иннокентий Константинович, Ноговицын Иван Иванович (сылаҥҥар), Эргиллэн баран өлбүт Данилов Евстафий (Евсей дэммит, Болтоҕо) «Өйдөбүнньүк» кинигэҕэ киирбэтэх.

Кинигэҕэ киирбэтэх маннык дьону чуолкайдыыр наада буолла:

Аммосов Николай Кузьмич (Төлөй, кэлэн баран өлбүт), Барашков Михаил Денисович (кэлэн баран өлбүт), Барашков Михаил Павлович (эргиллибит), Барахсанов Гаврил Семенович (Кылаанынаах дуу, биллибэт), Дьячковскай Алексей Михайлович (эргиллэн баран өлбүт), Дьячковскай Иннокентий Васильевич (Одьулуун дуу, биллибэт), Дьячковскай Прокопий Спиридонович (эргиллэн баран өлбүт), Ершов Василий Давыдович (Хатылы дуу, биллибэт), Захаров Степан Степанович (Төлөй дуу, биллибэт), Козлов Григорий Григорьевич (Хатылы дуу, биллибэт), Макаров Дмитрий Федорович (эргиллэн баран өлбүт), Макаров Георгий Николаевич (Сылаҥ дуу, биллибэт), Макаров Иван Осипович, Местников Василий Федотович, Местников Серафим Степанович (эргиллэн баран өлбүттэр), Никитин Иван Дмитриевич (Сылаҥ дуу, биллибэт), Николаев Егор Васильевич (Кытаанах, кэлин өлбүт), Петров Прокопий Малахиевич (Хайахсыт, кэлин өлбүт), Попов Константин Павлович (Хоптоҕо), Попов Мирон Яковлевич (Соловьев), Попов Семен Петрович (эргиллибит), Саввин Степан Афанасьевич (Чакыр, кэлин өлбүт), Сивцев Прокопий Петрович (Кылаанынаах), Слепцов Константин Николаевич, Собакин Николай Филиппович (Мэлдьэхси, Нам Хатырыктар олорон өлбүт), Федоров Дмитрий Гаврильевич (Болтоҕо) Филиппов Николай Васильевич (Мэлдьэхси), Эверстов Гаврил Иванович (Хайахсыт, кэлин өлбүт), Эверстов Иван Егорович (Таатта олорбут), Коркин Егор Васильевич (Мугудай, Бүлүүгэ өлбүт), Дьячковскай Геннадий Михайлович (Дьокуускайга киирбит).

Маннык дьоннор сэрии хобуутугар өлбүттэр:

Саввин Иннокентий Дмитриевич, Платонов Иннокентий Дмитриевич (өлбүттэр), Давыдов Гаврил Лазаревич, Петров Николай Николаевич (хатылылар), Васильев Иван Дмитриевич (Хоптоҕо).

Ити үөһэ ааттаммыт дьон ааттара сыыһа-халты суруллубуттара буолуо, баҕар. Чурапчыга олох дааны сыһыана суох буолуохтарын эмиэ сөп. Онон түргэнник чуолкайдаан охсуохтарын наада.

Иван ПАВЛОВ.

Отчуот чуолкай буолуохтаах

БИҺИГИ КОНСУЛЬТАЦИЯБЫТ

Сыллааҕы бухгалтерскай отчуоту толоруу тэлоотчүлэр хаанык инструкцияларынан, балаһыанньаларынан салайтаран оҥоруохтаахтарын билэр буолуохтаахтар. Онон биһиги бүгүн, сүрүннээн, хаанык уларыйыылар киирбиттэригэр уонна финансовай түмүктэр тустарынан отчуокка (2 №-дээх форма) тохтуохпут.

Туох-ханнык иннинэ, балансаҕытыгар статуправление визата туруоруллуута эбэһээтэлинэй. Ол кэнниттэн дьэ нолуок инспекциятыгар кэлэн ол балансаҕытыгар госреестр инспектора тыр иҥин баттатаҕыт. Онно баанкга харчынан уонна валютанан хас счет баарын туһунан сибидиэнньэлэри (5 уонна 6 №-дээх сыһыарыылар) түһэртиэгит. Билиҥҥи туругунан барыта 63 тэрилтэ, ол иһиттэн 44 бааһынай хаһаайыстыбалара, госреестры бара илик тэр. Чуолаан, Соловьев орто оскуолата, 13 №-дээх ПТУ, «Сардаана», «Толбон» уонна «Алгыс» ХЭО-лар. Улууc үрдүнэн 77 тэрилтэ, ол иһигэр 46 бааһынай хаһаайыстыбалара, устааптарын бигэргэтэ сылдьалларын санатабыт. Харбалаахтааҕы, Дириҥнээҕи, Сылаҥнааҕы МТС-тар, «Мугудай-Даймонд», «Чурапчыагрострой» АО-лар. о.д.а.

Госреестр кэнниттэн физическэй отделга налоговай картаҕытын туттараҕыт, итиннэн кэнниттэн НДС уулламитин туһунан докумуоннарҕытын, олорго оҥорбут расчеттарҕытын түһэрэҕит. Үлэлээбиттэрэ 5 сылын туолбут бааһынай хаһаайыстыбалара сир нолуогун расчетун эмиэ аҕалаҕыт. Итиҥ барыта сиппитин эрэ кэннэ юридическэй отделга толору визалаах балансаҕытын уонна расчеттарҕытын киллэрэҕит.

Аасыт сыллааххa, чуолаан, бухгалтерскай баланс докумуоннарын толоруутун билбэт буолаллар үгүстэрэ эрэйдэммиттэрэ. Ону учуоттаан, аасыт ахсынньы 19 күнүгэр тыа хаһаайыстыбатын управлениета бааһынайдарга бухгалтерскай отчуоту оҥорууга семинар ыыппыта. Онно статуправлениеттан, нолуок инспекциятыттан, пенсионнай фондаттан, соцстраховании фондатыттан туһааннаах специалистар кыттыбыттара. Семинар туһалаах буолуоҕун баар 372 бааһынай хаһаайыстыбаларыттан баара суоҕа 36-лара эрэ сүүстэ бииргэн сылдьыбыттара. Онон наадыйааччылар сыллааҕы бухгалтерскай отчуот форматын толоруу бэрээдэгин туһунан инструкцияны (РФ Үбүн министерствотын 1996 сыл сэтинньи 12 күнүнээҕи 97 №-дээх бирикээһин) баайҕыт булан сиһилии үөрэтэргит эрэйиллэр.

Отчуот 5 форманан толоруллар. Бастакыта—бухгалтерскай баланс, иккис—финансовай түмүктэр тустарынан отчуот, үһүс—баай-дуол хамсааһынын туһунан отчуот, төрдүс—үп-харчы хамсааһынын туһунан отчуот, бэһис—бухгалтерскай балансаҕа сыһыарыы (9 разделлаах).

Формалар киирии чаастарыгар ыйыллар реквизиттэр бары толоруллуохтаахтар. Бухгалтерскай отчуот формаларыгар ханнык да сотуу, көннөрүү оҥоһуллубат. Алҕаһы көннөрөр түбэлтэҕэ бухгалтерскай балансаҕа, атын да формаларга илии баттаабыт испииттээхтэр бирисчиннэтин, көннөрү оҥоһуллубут күнүн-дьылын ыйан туран, суруйуохтаахтар.

Иһи ааҕыллыбыт формаларга, иннистэн уратыта, улахан уларыйыы суох. Онон билигин 2 №-дээх форма туһунан кэпсэтиэҕиҥ.

Финансовай түмүктэр тустарынан отчуот (2 №-дээх форма) былырыыҥҥыттан бунатын уларыйда. Бу, чуолаан, бааһынайдарга сыһыаннаах. Онтон атын тэрилтэлэргэ кварталынай баланс 2 №-дээх форматын кытта сөп түбэһэр.

Бастакытынан, 010 ыстатыйаны кассаҕа расчетнай счекка тэрилтэ оҥорбут үлэлэриттэн киирбит үп, НДС-ы киллэрбэккэ туран, бүтүннүүтэ ыйыллыахтаах.

Иккиһинэн, 020 строка эмиэ саҥа ойдобуллэнни». Урукку оттүгэр бородуукусуйаны, табаары батарыы уонна оҥону оҥоруу бэйэҕэ турар сыаната (олору аҕалыыга (оҥорууга) ороскуоттаммыт уматык, транспорт үлэтэ, үлэһит хамнаһа, о.д.а.) көрдөрүллэрэ. Билигин атыылаһыллыбыт сыана эмиэ ыйыллыахтаах.

Үсүһүнэн, «Коммерческэй ороскуоттар» диэн саҥа строка эбилиннэ. Онно эргиэннээн, хааччыйыынан, батарыынан дьарыктанар уонна да атын сибээстиир звено курдук үлэлиир тэрилталар атыылаабыт таардарыгар сыһыаннаах 44-с «Издержки обращения» счекка көрдөрүллэр эргитиигэ көрсүбүт ороскуоттара ыйыллар.

«Салайыы ороскуоттара» (040 строка) ыстатыйаҕа 26 «Уопсай хаһаайыстыбаннай ороскуоттар» диэн счекка учуоттанар суума элэхтоммут бэрээдэгинэн сал түбэһиннэриллэн суруллар. Бааһынай хаһаайыстыбалара 110 строка аннынан 115 строкаҕа компенсация, дотация сууматын киллэрэҕит. «Атын операционнай дохуоттар» ыстатыйаҕа тэрилтэ баайын-дуолун (сүрүн средстволара, саппааһа, харчыта-үбэ, сыаналаах кумааҕылара, о.д.а.) хамсатыыны кытта сибээстээх операциялар көрдөрүллэллэр. Онно, чуолаан, киирэллэр: сүрүн средстволары, атын да баайы-дуолу батарыыттан, списаниеҕа ыытыыттан, арендалааһыттан киирбит үп суумата, о.д.а.

«Батарыыны таһынан киирбит атын дохуоттар» ыстатыйаҕа баһаартан, айылҕа сонгуур идээниттэн, аварияҕа түбэһиннэн киирбит страховка суумата, атын да кэмнэр дохуот чааһыгар, иннинэ ороскуот чааһыгар, былырыын иннэкка анныллыбыт суума быйыл төлөммүтэ, тэрилтэлэр икки ардыларыгар түһэрсиллибит дуогабары толорбот буолуу иһин ааҕыллар пеня, ыстарааф суумалара киирбитэ барыска, төлөммүтэ ороскуокка анныллан көрдөрүллүөхтээхтэр. Баланс таһынан кредиторскай уонна дебиторскай кэстээх, ол эбэтэр, ылар уонна биэрэр иэстээх тэрилтэлэр испиһиэктэрин уонна быһаарыы суруктарын түһэриэхтээхтэр.

Тэрилтэ расчета хоһуттуллар түбэлтэтигэр «РФ налоговай систематын төрүттэрин туһунан» Сокуон 13 ыстатыйатын 1 пуунугар олоҕуран, расчет 10 бырыһыанын кээмэйинэн тэрилтэҕэ ыстарааф суктэриллэр, баанкга баар расчетнай счеттара иһи Сокуон 14-с ыстатыйатын 2-с пуунугун сабыллар. Эмиэ иһи Сокуон 11-с ыст. 4-с пуунугар олоҕуран, тэрилтэ салайааччылара административнай уонна холуобунай эппиэтинэскэ тардыллыахтарын сөп. Онон тэрилтэлэр салайааччылара, бухгалтердара кулун тутар 30 күнүгэр диэри сыллааҕы балансаҕытын түһэрэргэ кыһаныҥ. Баланс бланката улуустааҕы «Саҥа олох» хаһыат редакциятыгар атыыланар.

В. БАЙШЕВА,
Чурапчы улууһун госналоговай инспектора.

СИЭР-МАЙГЫ ЭЙГЭТЭ

КЫЫЛЛЫЙЫЫ

«Түөрэм үктэл туйахтаах,
Төлөннөөх сырдьыс тыыннаах...
Үрүмэччи маҕан ат
Үчүгэйин баҕайыта»...

Иччиник Анна Седалищева 50-с сылларга ыллаан киирэн бардаҕына, кырдьык даҕаны, саха киһитэ сүргэтэ көтөҕүллэрэ, кынаттанара.

Билигин, ордук бу рыноккa, ат кэлэ араас байтылаах модун күүстээх техниканы солбуйара, барыстааҕа эмиэ мэлдьэһиллибэт буолла. Көлөлөөх киһи техника сатаан сылдьыбат маардарыгар-ыырдарыгар, үрэхтэргэ-үрүйэлэргэ бултуу, балыктыы тиийэр кыахтаах. Киһи күүһүнэн киэҥ-нэлэмэн алаастар, үүнүүлээх хочолор оттоналлар, чэмчэтүллэллэр. Онон уматык бу сыаналаммыт, кырымчык кэмигэр ат көлөлөнүүтэ баҕалаах элбээтэ.

«Ону баара...» диирбэр тиийдим...

Мындаҕааайы бөһүөлэгин кэнни уулуссатыгар сарсыарда 4 чаасха, иһи сэтинньи сагатыгар этэ, сүүһүч ортотуттан хонгоруутугар диэри маҥаннаах, солоҕо кутас, хаан аҕардаах аҕыстаах ат олон сытарыгар түбэстим. Бу ат бокуойуньук К. М. Карпов кэриэс аттаа, киһи, уон оҕо аҕата, уолаттарыгар анаан хааллардыбыт сөбүлүөх күндү бэлэҕэ этэ... Тоҕо, туох иһин өллө?! Хара санаалаахтартан биирдэстэрэ сымсын туһаайыытынан атырдьаҕынан анньыбыт дуу, бырахпыт дуу буолуон сөбө. Иһигэр хаана бүтүннүү саба түһэн, оһоҕосторо хаан баламах буолан хаалбыттар. Атырдьах үс салаатын суола тириитин, сымсын тоҕо анньан киирбитэ көстө сылдьар. Хаарыан бэйэлээх ат, дьоһэгой оҕото барахсан хара санаа дьайыытыттан сырдык тыына быһынна ол.

Билигин аттар бөһүөлэктэн арахпаттар. Дал аана аһаҕас буоллаҕына, киирэн хотуулу-итиини сииллэрэ кэмнээх буолуо дуо. Ол ахсын өстүйэн, бэйэ дьылаҕайын санаабакка, аахсыбакка, айыы сылгытын тыыныгар туруу диэн хайдахтаах курдук айыыный. Эбиитин бу ыраахан кэмнэ ыал бастыҥнааһынын эбии хайдахтаах ньуудьу-балай быһыыный! Бу түгэни хара дьайдаах бэйэҕэр ылынан көрүүй? Тоһо да билбэтэ буолуо диэн ньылдьыйбытыҥ иһин, [illegible] кууран-хатан барыа суоҕа дуо? Айыы сылгыта сиэлэ-кутуруга сэттээх-сэлээннээх буолаарай. Эккин-хааҥҥын бочуок, кырдьар саас тирээтэҕинэ, буолуо, дуэллээтэҕинэ, бу алдьархайы таайтарыа.

Эһэм Василий Максимов оҕонньор: «Эдэр сылдьан биир билбэт көтөрбүн өлөрбүтүм, ол буулаата»,— диэн сытан тыына быстыбыта. «Мээнэ ол-бу көтөрү, кыылы ыта сылдьыбайаҕын»,—диэн сэрэтэр буолара. Оттон бу түгэммэр далга, кыбыыга киирбит сүөһүнү, сылгыны отуннан-маһынан бырааҕан, ыһыытаан-хаһыытаан үүрэр кыаллыа эбитэ буолуо. Иннигэр сыл Бэсиэ Денис Гермогенов атын анньыбыттара эмиэ таах хаалбыта. Истэр былаһын тухары ханна баҕарар баар суол быһыылаах. Мантык түбэлтэлэри хааллараан иһэр сыыһа буолаарай. Онто да суох чааһынайга сүөһү бөҕөтө сүтэр буолла. Сорох алаас күөллэригэр күһүҥҥү кэмиэ сүөһү сибиэнэй төбөтүн иһин быраҕан баран, этин тиэйэн илдьэллэрэ мэлдьэх буолбатах. Хантан да кэлэн сэймэктээбиттэрэ өрүү биллибэт. Идэтийбит дьон бааллар.

Төһө да рынок кэмин иһин, өбүгэлэрбит үтүө үгэстэрин умнар табыллыбат. Дьон баайын-дуолун уорбут, алдьаппыт дьон былыр даҕаны байан-тайан барбаттара, киһи хараҕын уута иҥмит дьоно киһи олоҕу олорботторо, кырымчык өлөктөөх ыылгас үйэлээх буолаллара. Оттон билигин ону умнубут курдукпут. Чааһынай, бааһынай сүөһүтэ сүттэҕинэ-остоҕуна кыһаллар ким баарый? Хаһаайыттар эрэ дьиэлаларын, кыһалҕаларын курдук көрүллэр. Ханна баран буолуохтарай, массыына нөлүөһэтин сүөлэ сир, алаас ахсын баар. Халлаантан түһэр биир «чырымайы» араҥаччылыырга бүтүн фургон «УАЗ» уларыйан ис дьыала отделын сотрудниктара, айылҕа харыстабылын үлэһиттэрэ сүүрэллэр-көтөллөр, күкиэрин-дьылларын барыыллар. Оттон тиһэҕэ оҕус 3-4 сыл ороскуот бөҕөнү көрдөрөн баран сүтэриннэ, өллөҕүнэ им-дьым. Улуу поэт В. Маяковскай эппитигэр кыттыһан «Мин милициям миигин уонна мин баайбын араҥаччылыыр» диир буоллахпытына, бу правовой государствоны тутар республикаҕа олорор киһи, буна, сыыстарбатах буолуо. Дьэ, сэпп бу үөһэ этиллибит дьыалаларга ис дьыала органнара өрөөһөллөрө сөп буолла буолбатах дуо?! Күһүнүгү харангалларга сорох суоллар тардуларыгар тэһитэ түһэн ис дьыала, ГАИ посторын туруорар буоллар, сорохтор тардыныыах да этилэр. Участковайдар иччиниктэргэ, биллэн турар, үдалиэхтээхтэр. Ону таһынан общественность мэлдьи сэргэх уонна ханнык түгэҕэ кэстүүлэргэ эйэлэсиэт буолара наада. Оччотугар эрэ сүрүн бэйиһит—сүөһүбүт сылгыбыт чөллөөх, куруутаах буолуо этэ.

А. ЕФИМОВ, хаһыат общ. корр.

Мындаҕааайы.

Үбүлүөйгэ анаммыт турнир

Саха сирин дуобакка түөрт төгүллээх чемпиона, ССРС спордун маастара, худуоһунньук Иван Семенович Пинигин 50 сааһын туолуутугар аналлаах турнир элбэх киһини сэгээрдэн быраалынньык быһыытыгар-майгытыгар кэлэн ааста. Онно национальнай гроссмейстердар (ол аата, Россия жиринэрэ) Александр Азаров, Иван Токусаров, күүстээх биэс спорт маастара, сэттэ маастарга кандидат кыттыыны ыллылар. Бу күрэхтэһии биир уратытынан рейтинг (быһа өйдөөтөххө, оонньооччу кыаҕын сыыппараҕа таһааран көрүү) иһин охсуһуу олус күүстээҕэ буолла. Онон хас биирдии оонньооччу сыаната улаатар эбит. Дэлэҕэ даҕаны тааталлар биир күүстээх маастардара И. Щукин тиһэх турга чаһытын былааҕа түһэрэ сүүрбэччэ эрэ сөкүүндэ хаалбытын кэннэ, утарылаһааччытын түмүк угаайытыгар түбэһиннэрэн хотон баран, «Оо, рейтиммин көмүскээтим!» диэн саҥа аллайан дьону күллэртэ дуо.

Күрэхтэһиини малдьи интэриэһинэйдик тэрийэн ыытар судьуйа Н. Н. Кычкин «малдьааччыларга» эрдэ биллэрээһин таайыы конкурсун биллэрбитигэр үгүстэр икки гроссмейстер уонна биэс күүстээх маастар иккикки күөннэ тахсыахтаахтарын туһунан эттилэр. Ол эрээри И. Токусаров иккитэ субуруччу хоттөрүөхтээҕин, маастарга кандидат А. Григорьев иккис күнүгэр алтата субуруччу хотуохтааҕын, маастардар В. Куприянов үстэ өрүттүбэккэ кыайтарыахтааҕын, Чурапчы түһүлгэтигэр малдьи сөргүлээхтин оонньуур А. Азаров хайдах дьылҕаланыахтааҕын ким тымтыктанан ото көрүөҕэй?

Бу күрэхтэһиигэ СГУ студена Гаврил Колесов үөрэҕин туттара сылдьар буолан, А. Азаров холкутук бастаата, иккиһи Россия биир күүстээх маастара Василий Кычкин ылла. Үһүс миэстэҕэ маастарга кандидат А. Григорьев уонна маастар А. Бурнашев очколара тэҥнээн, коэффициент быһыытынан А. Григорьев таҕыста уонна маастар нуорматын толордо. И. Токусаров бэһис, А. Мурунов алтыс буоллулар.

Иван Семеновиһы биһиги аҕардас дуобатчыт эрэ быһыытынан билэр буолбатахпыт. Кини кэрэ кэпсээннэрэ, барҕан тыла-өһө дьон уоһуттан түспэт. Оттон худуоһунньук быһыытынан талаанын иһин бэһэлиибитин көрбүт, сыана биэрбит буолуохтаахпыт. Инникитин Иван Семеновичка айар үлэлэригэр ситиһиини баҕарыаҕыҥ.

Петр КАЛАЧЕВ.

ДРАМКОЛЛЕКТИВТАРЫ КӨРҮҮ-КОНКУРС

СЦЕНАҔА— ДИРИҤНЭЭҔИ НАРОДНАЙ

Саха народнай суруйааччыта Суорун Омоллоон 90 сааһыгар, биир дойдулааҕыныт суруйааччы М. Доҕордуурап төрөөбүтэ 90 сылыгар аналлаах наһылиэктэр икки ардыларыгар драматическай коллективтары көрүү-конкурс эстафетатын Дириҥнээҕи народнай театр саҕаата. Ісинньи тохсунньу 23 күнүгэр Иван Гоголев «Өлүөнэ сарсыардата» диэн историческай драматын туруордулар.

Туох-ханнык иннинэ, драманы көрөөччүгэ таһаарыыга элбэх күһү, акардас оруоллаарга 21, тардыттыбытын бэлиэтиир сиэрдээх. Иккиһинэн, Тыгын үйэтиниэҕэ саха дьонун таҥаһын-сабын киһиник эрэ умсугутардык оҥоһон-талан, оруоллары арыйыыга көмө буолар курдук аттаран таҥныбыттар.

Жюри балаһыанньаҕа олоҕуран 5 баллаах систиэмэнэн коллектив үлэтин сыаналаата. Жюри председателэ Саха Республикатын культуратын үтүөлээх үлэһитэ Н. М. Заболоцкай үлэ туох ситиһиилэрдээҕин, итэҕэстэрдээҕин, опыттаах режиссер хараҕынан көрөн ныччык-хочуу, итэҕэтиилээхтик быһаарар биэрдэ.

— Сүрүн оруолу (Тыгыны) толорбут Николай Старостин биирэ оонньуур дьонун кытта бэркэ сибээстэһэр. Куолаһа үчүгэй. Ол эрэн бу уустук уобараҕ дууһатын ис хамсааһынын ситэ-хото кыайа туппата, биир күрүс оонньоото, Таас Уллуҥах (Иван Пестерев) киһи уолааҕынан диир оҕото. Көстөр дьүһүнүнэн, киһи ис туругун айымытынан—барытынан бэркэ сөбүлээтэ. Боотурааттар бэйэлэрин кэмнэрин оҕотор буолалларын ситэ арыйбатылар, сымнаҕастар. Лөгөй (Николай Аргунов) саҥыл мэйиитэ, кинтэрэй өйө ситэ арыллыбата. Мартынын (Константин Романов) саха дьонугар көҥүл туһунан кэпсээбит бастакы киһинэн буолар. Кини кэзг сиринэн эйсэр күүстээх сапаалаах курдук көстүбэтэ, кулут кыыһ Туллугу кытта тэҥнэ дьиниэкин сылдьар. Бары оттуккы ситэ-хото уобараһы Екатерина Пинигина (Хаҥчылаан) аста, кинниэхэ жюри биир саҥанан сэмэ үрдүк сыананы туруорда.

Музыканан кэрэттии көдьүүстээхтик туһаныллыбата, быһата, кини артист оруолу айымытыгар көм буолбата. Туймаада Эркээни киэҥ-нэлээмэн ньуурдарга ыйан костүбэтилэр. Этиллэр тыллар сыалларын сиэксттэрэ эмиэ баар. Биирдии хартыыналарынан ылар буоллахха, бастакы хартыына бүтүүтэ чуумкайа суох. Эмиэ итиннэк сыанабала үһүс—таптал хартыыналатыгар бэрмээхэ сөп. Айымньы бүтүүтэ табыллыбатах, литературнай уус-уран монтажка маарыннаан хаалбыт.

Тоҕо итиннэк курдук киэн-тогон этэҥит диир буоллахха, айымньы үөскээн эрэр эбит, онон иннэкки өттүгэр көннөрөх буолуо этэ. Сценаҕа бэркэ табыллар дьон хаалбыттар, кинилэр аан бастакы тахсыылара буолан, итэҕэстэрэ ханна барыай, уһуйулуннахтарына, көрөөччүгүн тардан дьон буолуохтар.

Надежда Михайловна бэрт элбэҕи, көннөрү киһи өйдөөн көрүө да суоҕун бэркэ бэлиэтээн этиталээтэ. Бастахтык ыллахха, массабай сценаҕа оонньооччулар «Төрөөбүт таҕыстэ, кыра уоллара таҕыста»,— дэһэллэр. Оттон Лөгөй тойон бэйэтэ: «Соҕотох уолум».—диир. Эбэтэр аһыыгас, ыраас дууһалаах Таас Уллуҥах күөрэгэй ыллыттарын көрөн баран соҕөк-махтайан күлүм аллайар итиэннэ тута сэрэөөн күөрэгэйдэри көрүлүү сырыттыннар эа диэн аһынан ытартая аапастаар. Киһи ис туругун уларыйыылатын артистар үгүс түгэнигэ кулүү туталлара, кырдьык, баар суол.

Жюри Е. Пинигинаны сэргэ ыырдьаҕас Тыгыны оонньообут Михаил Пинигини, Аан Далбар оруолун толорбут Анастасия Далбаеваны, Дархан Сараҕы оонньообут Екатерина Петрованы, сцена ветерана Афанасий Аммосовы (Мэлгэ), Александра Тарабукинаны (Удаҕан), Семен Марковы (Мохсоҕол), Петр Харитоновы (Чалланы) үчүгэй үлэлээхтэринэн бэлиэтээтэ.

Улууска икки народнай театрдааҕыттан биирдэстэрэ көрүүнү аата. Оттон кэһилиэктэр драмколлективтарыттан тохсунньу 30 күнүгэр хайахсыттар П. Ойуунускай «Оҕоҕо баҕарбыт» диэн айымньытынан быһаһы аһаахтара.

М. СИДОРОВА.

Эҕэрдэлиибит!

Истиҥник саҥыыр биирдэ үлэлиир дьүөгэбитин Клавдия Семеновна АЛЕКСЕЕВАНЫ үйэ аҥарын үктээбит кэрэ-бэлиэ күнүгүнэн эҕэрдэлиибит. Эн күүһүн эйэҕэс сыһыаныгыналарыйта, сырдык кэмиилиэн сылдьааа сырыт. Кэргэттэр, оҕоҕор таптал үҕа раабатын.

Чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, уһун дьоллоох олоҕу баҕарабыт. Кырдьары билиимэ, мэлдьи эдэр, кыраһыабай буол.

«Күннэн» коллективнай предприятие коллектива.

x x x

ССРС культуратын туйгунун, көзи туттар мелодистнабытын Матрена Егоровна ВАСИЛЬЕВАНЫ 60 сааскынан итии, истиҥ иһирэх эҕэрдэбитин аныыбыт. Айар талааҥҥыт ахсааба тын, эдэрдии эрчимиҥ көҕүрэөбүтин, дьэ хата өрө биэрэн иэйиииҥ элбээтин, үөрүүҥ үксээтин, ырыаҥ таҕыстын, сиэн оҕоҥ эрбэйэ сүүрдүн, ычча дьонуҥ ыкса буоллун.

Чурапчытааҕы гимназия.

x x x

Биирдэ үлэлиир коллегабытын, Российскай Федерация үөрэҕириитин туйгунун, Соловьев орто оскуолатын саха тылыгар уонна литератураҕа учууталын ПОПОВА Елена Крезеевнаны үйэ аҥардаах үбүлүөйгүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, дьиэ кэргэҥҥэр дьолу-соргуну, түбүктээх үлэҕэр үрдүк ситиһиилэри.

Улуустааҕы үөрэх управлениета, Соловьев орто оскуолатын коллектива.

x x x

Кыһыспытын; эдьиийбитин, балтыбытын, РФ үтүөлээх библиотекарын Мария Петровна НУСТИНОВАНЫ үйэ аҥардаах үөрүүлээх үбүлүөйгүнэн бары биирдэ төрөөбүттэрин уонна чугас аймахтарын аатытан эҕэрдэлиибит.

Бэһиги бары киэн туттабыт эн эйэлэ суох күн бүтүнүгэр дьиэри үлэлээн кэлбиккинэн, эдэр ыччакка, бар дьоҥҥор билиини-көрүүнү, кэрэни, үөрүүнү-көтүүнү үксээппиккинэн.

Баҕарабыт саха алмааһын курдук кытааҕах доруобуйаны, тус бэйэҕэр уонна дьиэ кэргэттэргэр дьолу-соргуну.

Ийэҥ, убайыҥ, саҥаһыҥ, бырааттарыҥ, кийииттэриҥ, балтыларыҥ уонна күтүөттэриҥ Чичигинаровтар.

x x x

Күндү кэргэммин, аҕабытын, эһэбитин, күтүөппүтүн, Хатылы нэһилиэгин олохтооҕун ПОПОВ Афанасий Даниловиһы 60 сааскын туолар үөрүүлээх күнүгүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит.

Баҕарабыт күн сиригэр баар бары үчүгэйи, ыырдьары, ыалдьары билиимэ, сүүс сааскар диэри сүһүөҕүҥ үрдүгэр сылдьан сүбэ-ама, күүс-тирэх буоларгар.

Эҕэрдэни кытта кэргэниҥ, кыыһыҥ, күтүөтүҥ, сиэннэриҥ, Чурапчыттан Фоминнар.

x x x

Күндүтүк саныыр убайбытын, күтүөппүтүн Иван Андреевич ПИНИГИНИ үйэ аҥардаах үбүлүөйгүнэн истиҥник эҕэрдэлиибит.

Баҕарабыт тус бэйэҕэр, дьиэ кэргэҥҥэр үтүө доруобуйаны, үлэҕэ-үөрэххэ ситиһиилэри, уһун дьоллоох олоҕу.

Чурапчыттан Пинигиннэр, Павловтар, Одьулуунтан Павловтар.

x x x

24 сыл биирдэ олорбут күндү кэһибитин ЯКОВЛЕВ Василий Даниловиһы төрөөбүтүн 72 сылыгар этэҥҥэ олорон үктэммиккинэн истиҥник эҕэрдэлиибин. Иннискитин доруобуйаҥ кэммиэн буоларыгар, үчүгэйдик сылдьаргар, уһун үйэлэнэргэр баҕарабын.

Кэргэниҥ Евдокия Коркина.

Чурапчы сэл.

Күндү убайым, кылыным, таайбыт, тыыл, үлэ ветерана, сэрии мар сылларыгар «Хоптo» колхоһу бырабылыанньатын председателэ
МАТВЕЕВ Яков Иванович
92 сааһыгар тохсунньу 26 күнүгэр ыалдьан өлбүтүнэн быраатыгар Матвеев Дмитрий Павловичка, кини дьиэ кэргэттэригэр, уолаттарыгар, билэр дьонугар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Чурапчыттан балта, күтүөтэ, сиэннэрэ.

БИЛЛЭРИИ

Норуот уран тарбахтаахтарын «Ай» студията 1997 сыл олунньу 1 күнүттэн саҕалыы иискэ үөрэтэр куруһуогун үлэлэтэр.

Сыала-соруга: саха кыргыттарын, дьахталларын былыргыттан кэлбит өбүгэ угэһинэн национальнай таҥас-саптарын тигэргэ уонна быһыт таҥас көрүҥнэрин быһыыга, тигиигэ уонна сапканан, оҕуруонан киэргэтэргэ, иискэ үөрэтии, үгүһүү.

Маны таһынан кинилэргэ саха таҥаһын дьиигидэх бэһыытын-майгытын тутуһууга, дьүһүнү дьүөрэлээ биигэ, норуот декоративнай айымньытын туһунан сырдатыы үлэтин ыытыы.

Куруһуок үлэтин түмүктэринэн үөрэнээччилэр истэриттэн сахалыы иискэ дьоҕурдаахтары бу дьон норуот маастарыгар үүнэрин буолар.

Үлэ бэрээдэгэ: куруһуокка бары баҕалаахтар тэлобүрдээх үөрэнээллэр. Үөрэтии олунньу ыйтан бэс ыйыгар диэри ыытыллар. Куруһуок нэдиэлэ бэһиэ күнүгэр киэһэ 4 чаастан «Ай» студия хоһугар икки чаас ыытыллар. Үөрэнии иһин төлөбүр—ыйга 10 тыһ. солк.

Куруһуоҥка суруйтарыан баҕалаахтары олунньу 1 күнүгэр киэһэ 4 ч. «Айыллаан» Сынньалаҥ киинигэр иккис этээскэ студия хоһугар күүтэбит.

Студия маастардара—Мария Ильинична Картузова, Амгалена Нотаровна Барашкова.

Улуустааҕы культура управлениета, «Ай» студия.

x x x

Тутуу сметатын бары көрүҥнэрин оҥоробут. Билсиһэр телефон 21-871.

ҮЛЭҺИТТЭРГЭ НААДЫЙАЛЛАР

Чурапчытааҕы гимназия—уҥкуу куруһуогун салайааччытыгар, делопроизводительгэ, повардар уонна иһит сууйааччыга.

Үлэлиэн баҕалаахтар Чурапчы сэл. Петровскай уул. 29 №-гар эбэтэр 21-498 тел. билсиҥ.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Үчүгэй туруктаах, консервацияҕа турбут «Урал» (армейскай) автомашинаны сапнаас чааска анаан. Дириҥ бөһүөлэгэр 26-299 тел. билсиҥ.

x x x

1986 сыллааҕы, Дьокуускай куоракка сүүрэ сылдьар, үчүгэй туруктаах ГАЗ-2410 «Волга» автомашинаны, Сыаната—20 мөл. солк. Тиксиһиннэрээччи телефона 21-267 (Чурапчыга).

x x x

37 уонна 51 см диагоналлаах телевизордары видеомагнитофону, видеоплееры, видеокамераны, музыкальнай центры, видеокамералар уонна «Поларонд» фотоаппарат ыраас кассеталарын, «Кодак» «Полароид» фотоаппараттары, о.д.а. Соҕуруу Корея, Япония оҥоһуулара.

Дьахтар трикотаһын.

Чурапчы сэл. Ярославскай уул. 8 №-рин 10 с квартиратыгар эбэтэр 21-486 телефонҥа билсиҥ.

xxx

Сүүрэ сылдьар, үчүгэй туруктаах УАЗ-469 автомашинаны. Сыаната—20 мөл. солк. Тел. 26-209, 26-388.

КӨННӨРҮҮ

«Саҥа олох» бу дьыл тохсунньу 14 күнүнээҕи нүөмэригэр бэчээттэммит «Үйэ үс кэрчигиттэн» лоскуйдар» диэн матырыйаалга автор П. Старостин сыыһатынан алҕастар тахсыбыттарын манныкка көннөрөн ааҕыҥ: «Кыайыы кэнниннээҕи 20 сыл» кэрчиккэ «1953-1954 сс. үөрэх дьылыгар сэттэ кылаастаах оскуола орто оскуола буолбута—8-с кылаас аһыллыбыта» диэни **«1954-1955 сс. үөрэх дьылыгар сэттэ кылаастаах оскуола орто оскуола буолбута—8-с, 9-с кылаастар аһыллыбыттара»** диэн, «Бүгүҥҥүгэ айан» кэрчиккэ «Практик-маастар Попов С. Е. прорабтаабыта» диэн этиини **практик маастар Павлов С. Е. прорабтаабыта»** диэн көннөрөн ааҕыллыахтаах.

x x x

Хаһыат бу дьыл тохсунньу 18 күнүнээҕи нүөмэригэр бэчээттэммит «Дьоҕур»—үөрэнээччилэр кооперативтара» диэн матырыйаалга 4 абзацка «Учуутал Римма Васильевна Назарова оҥорбут көрдөрөр үөрэтэр пособиеларыттан...» диэн этиигэ **«Учуутал Тамара Николаевна Прудецкая...»** диэн көннөрөн ааҕыллыахтаах.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 кв. ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-698, отделы — 21-868, общий — 21-598.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты 54907. Объем—1 усл. п. лист, на 4-х страницах.

Автор суруйар этиилэр саҥа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэһэр буолбаттар. Суруксу ыйыылар чаччылар кырдьыктаахтарыгар ответственнай автор тус бэйэтэ буолар.

ЗАКАЗ № 10. Чурапчинская районная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат», с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 кв. Подписано в печать 27.01. 16 ч. Тираж 2840.